

"BATIYA GÖÇÜN SANATSAL EVRELERİ"

Yıldıray ÖZBEK

Doğan Kurban, *Batiya Göçün Sanatsal Evreleri. Anadolu'dan Önce Türklerin Sanat Ortaklıkları*, İstanbul 1999, 218 sayfa, Cem Yayınevi.

Türk Mimari Tarihini üzerine sayısız kitap, makale ve bildiriler kaleme alan Pr. Dr. Doğan Kurban, 1952-1993 yılları arasında İ.T.Ü. Mimari Tarih Restorasyon anabilim dalında öğretim üyeliği yapmış bir bilim adamımızdır.

Yukarıda künyesini verdiğimiz kitap, yazarın son eserlerinden biridir. Yazarın önsözde de belirttiği üzere (s.6) bu kitap aslında, 1965 yılında basılan *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları* adlı eserinin birinci bölümünün ilk ellibeş sayfalık kısmının yeni belge ve bilgilerle ele alınarak, Anadolu Öncesi Türk Sanatının farklı kültürel çevrelerle ilişkisi üzerine panoramalar sunan bir çalışmadır.

Aşağıda bazı bölümleri hakkında daha detaylı bilgi vereceğimiz kitap; Türk Sanat Tarihi Sorunsalı, Göçer Kültür Çevresinde Türklerin Maddî Kültürü ve Sanatları, Bozkırda Yazılı Tarihin İlk Türk Topluları, İslâm'dan Önce Yerleşik Ortaasya'nın Maddî Kültür Verileri ve Sanatı, İslâm Kültür Dünyasına Geçiş, Ortaçağ İslâm-Türk Kültürü Sorunsalı, Erken Türk-İslâm Çağının Sanat Ürünleri, el Sanatları ve Bezeme Sanatları ile Sönsöz'den oluşan dokuz ana başlığı ihtiva etmektedir.

Kitabın giriş bölümü hakkı olarak "Türk Sanatı Tarihi" kavramının geniş bir perspektif içinde değerlendirilmesini kapsıyor. Yazar, "Türk Sanatı" kavramındaki "Türk" kelimesinin etnik bir anlamdan ziyade kültürel bir anlam içerdiğini vurgulayarak, Kuzeydoğu Avrupa steplerinden, Pencap-Afganistan'a,

İran'dan Mısır'a, Anadolu'dan Orta Avrupa içlerine kadar yayılan bir ulusun homojen ve ırkı karakterler taşıyan bir sanat tarzı ortaya koyduğunu söylemenin bilimsel değerinin olmayacağını iler sürmektedir. Bu bağlamda yazar, Ortaasya Türk Sanatı'nın da zorlama bir kavram olduğunu, tarihi geçmişi Cilalı Taş Devrine kadar giden bu bölgede pekçok kültürel değer anonim olduğunu ve neyin Türk olduğunu tesbitinin de imkânsızlığını (s.12) kaydetmektedir.

Yazar yine eserin giriş bölümünde, Türklerin Budizm, Maniheizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve nihayet İslâmiyet gibi pekçok dini seçtiklerini işaret ederek, farklı coğrafya ve kültürlerde ortaya çıkan eserlerde aynı karakteri izlemenin zor olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeplere dayanarak yazar, Türk Sanatı'nın bir evresini oluşturan Gazneli sanatının yine Türk olan Hun sanatından çok Hint sanatına yakın olduğunu vurgulayarak, Z.V. Togan'ın buradaki sanatın etnik olmaktan çok coğrafi bir bölgenin sanatı olduğu şeklindeki tanımlamasına katılmaktadır. (s.26)

D. Kurban, herhangi bir sanat eserinin hangi ırk tarafından yapıldığının önemli olmadığını düşünerek, Artuklu Emiri Necmeddin Alpi'ye sunulan ve "Kitab'ul-Haşayiş" adıyla Arapça'ya çevrilen *De Materia Medica* adlı antik dönem yazmasındaki ırkı çetrefilleşmeyi göz önüne alarak (s.29), bir sanat eserinin, önce onu üretene, sonra da ona sahip çıkana ait olabileceğini ifade etmektedir (s.30).

Yazar, yukarıda adından bahsettiğimiz 1965 tarihli eserinde Türk ulusunun başka kültürlerle paylaşamayacak tek ve büyük sanatının Anadolu Türk

Sanat, olduğu yarı İleri seviyede, en az-
rında ulusal demeritler kültürün İslam-
lık Özgünlük Demeritleri bu yana İstis-
nalesmiş olduğunu (s:81) belirtmektedir.

Kitabın birinci bölümü: Göçer Kültür
ve Sanatının Tarihsel Konumu, Atlı Gö-
çerlerden Önce Bozkır Arkeolojisinin
Genel Görünümü, Altay Bölgesi Çoban
Göçerlerinin Maddî Kültürleri ve Hay-
van Üstübu gibi dört alt başlıktan oluş-
maktadır ve daha çok göçer sanatının
özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu böl-
ümde yazar, göçebe ortamında sanatsal
ifadenin daha çok bezemede olduğunu
ileri sürerek, göçer mitolojisinin hayvan
sembollerine fazlaca yer verdiğini, hay-
van sembollerinin de Şaman pratiğine
bağlı olarak ruhları temsil ettiğini be-
lirtmektedir (s. 532-58).

Keçe, deri, demir ve ahşap gibi farklı
malzeme üzerinde birbirleriyle mücade-
le halinde olan ve oldukça
tasdüblenmiş hayvanların, hiçbir tas-
viral özelliklerinin olmadığı, bezemesel
ağırlık taşıdıkları ve en önemlisi sürekli
kavga, savaş ve hareket halindeki göçer-
lerin kendi yaşamlarını onların mitoloji
dünyasına aktarılmış biçimler olarak
değerlendiren yazar, bu görüşlerini
Gryaznov'a dayandırmaktadır. Dolayı-
sıyla yazar, biçimlerdeki tasdüblenmenin
doğayı anlatmaktan çok mitolojik içeriği
vermeye yönelik olduğunu vurgulamak-
tadır (s.57)

Bozkırda Yazılı Tarihin İlk Türk
Toplumları başlığını taşıyan ikinci böl-
ümde, yazılı tarih süreci Göktürklerle
başlatılmıştır. Bu bölümde yazar bozkır
toplumlarının etkileştiği farklı kültürel
çevreleri (Çin Hint) ele almakta ve bu
bölümü (Ortaasya ve Anadolu Türk Sa-
natının kaynakları üzerine yapılacak
analitik bir çalışmada; Ortaasya'nın,
yerleşik hayata geçmesi, çeşitli dinle-
rin bölge gelenekleriyle yorumlanması
kriterleriyle ele alındığında daha iyi an-
laşılabileceği ortaya koymaktadır.

Üçüncü bölüm, adından da anlaşıl-
acağı üzere Ortaasya'nın İslam öncesi
maddî kültür varilerinin mimari ağırlık-
lı bilançosu şeklindedir.

İslam Kültür Dünyasına Geçiş başlı-

ğın başlığı altında bölüm, İK.K. yazı-
lı Ortaasya Türkleri hakkında Çoban,
Maced, İbn Hürreysih, İbn Hürkân, İbn
Fadlan ve Maksidi gibi müslüman
Alimler veya seyyahların anektotlarıyla
zenginleştirilmiştir.

Beşinci bölüm Ortaasya-İran ve İslam
kültürleri içinde Türklerin durumunu
ele alırken, altıncı bölüm "Erken
Türk İslam Çağının Sanat Ürünleri"
başlığını taşımakta olup, cami, medrese,
tarikat yapıları, saraylar ve kervansa-
raylar gibi başlıca yapı tipleriyle mimari
bezemesi ihtiva etmektedir. Ayrıca Ana-
dolu'ya bu bölgeden getirildiği varsayı-
lan bazı mimari prototipler de bu böl-
ümde ele alınmaktadır.

Dokuma, seramik, maden, ahşap gibi
el sanatı türlerinin ele alındığı yedinci
bölüm içinde, bezeme konuları ve resim
sanatı hakkında da bilgi verilmektedir.
Bu el sanatı türleri içinde dokumanın
özellikle halıların, göçer hayatının normal
bir tezahürü olduğunu belirten yazar,
bu sanatın yerleşik toplumlarda fazla
gelişmediğini ifade etmektedir. Öte yan-
dan yazar, bu bölge maden ve ahşap sa-
natında Sasani geleneklerinin hissedilir
ölçüde devam ettiğini kaydetmektedir.
Nihayet eser, "Anadolu Öncesi İslam-
Iran-Türk Sanatı Üzerine Genel Yargı"
başlığı altında çeşitli yapı tipleri, beze-
me, sanatçı-patron ilişkileri üzerine bir
değerlendirmeye sona ermektedir.

1980'li yıllar öncesinde Ortaasya top-
lumlarının sanatları üzerine yeterli bil-
giler sunacak eserlere ulaşabilmek, ide-
olojik yaklaşımlardan kaynaklanan
başmaz bir tutanadan dolayı oldukça zor-
du. Bugün statkonusu yayınlara ulaş-
mak bir yana, bu topraklara gidilebil-
mesi, malzemenin daha çok olarak göz-
lencenebilmesi şüphesiz, bilimsel ve tu-
tarlı değerlendirmeleri beraberinde geti-
recektir.

Bugün, birçok yeni devletin ortaya
çıktığı Ortaasya ile ilişkilerin, siyasi ve
ekonomik şartlara göre biçimlendiği dik-
kate alınrsa, D.Kuban'ın bu çalışması,
Emel Esin ve Mustafa Gezar'ın konuyla
ilgili Türkçe yayınlarına ilave edilebile-
cek kıymetli bir el kitabı ve kültür hiz-
meti niteliğindedir.